

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

QARSHI MUHANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

“Muhandis-texnika” fakulteti

“Yer usti transport tizimlariga xizmat ko‘rsatish va ulardan
foydalanish” kafedrası

BITIRUV MALAKAVIY ISHI
hisoblash - tushuntirish yozuvi

Mavzu: *Qarshi shahar 11-son yo‘nalishi bo‘yicha
avtobusda passajirlar tashish ishini tahlil qilish va
uni takomillashtirish.*

Bajardi :

T-43 guruhi
talabasi Saparov O.B

Rahbar :

ass. Karimov A.A.

Himoyaga ruxsat etildi:

MT fakulteti dekani

_____ M.Aliqulov
« _____ » _____ 2013 yil

YEUTT va UF
kafedrası mudiri

_____ O‘.R.Boynazarov
« _____ » _____ 2013 yil

					<i>01.07.БМИ 597/м 03.00.01.00</i>			
					Qarshi - 2013 y			
Узг.	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана	<i>Қарши шаҳар 11- сонли йўналиши бўйича автобусда пассажирлар ташиши ишени таҳлил қилиши ва уни такомиллаштириши</i>	Адаб.	Вароқ	Вароқлар
Бажарди		Сопаров О						
Рахбар		Каримов А						
Текширди								
Текширди.								
Каф. муд..		Бойназаров Ў						

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида бозор муносабатларининг такомиллашуви, аҳолининг меҳнат сафарбарлиги, иш жойига ўз вақтида етиб боришининг таъминланиши, транспорт хизмати маданиятининг ошиши, иқтисодий жиҳатдан тежамкорлик, атроф мухитни муҳофаза қилиш, транспорт жараёни сифатини ошириш каби кўплаб муаммолар ва унинг ечимларини ўз ичига олган

Ўзбекистон учун ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий барқарорликнинг муҳим кўрсаткичларидан бири шаҳар йўловчилар транспортининг ишончли ва самарали ишлаши ҳисобланади, бу эса ўз навбатида аҳолининг ҳаёт фаолиятини таъминлаб, иқтисодиётнинг самарадорлигига бевосита таъсир кўрсатади.

Республикаимиз Президенти И.А.Каримов “Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир” асарида ислохотларни давом эттириш ва чуқурлаштириш, мамлакатимизни янгилаш ва модернизация қилиш, иқтисодий ривожланишнинг юқори ва барқарор суръатларини ва самарадорлигини ҳамда микроиқтисодий мувозанатни таъминлаш лозимлигини таъкидлаб ўтди.

Бозор иқтисодиёти тараққий этган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатдики, транспорт соҳасиди албатта илмий сиёсат ишлаб чиқилиши ва у босқичма-бос- қич ҳаётга тадбиқ этилиши зарур. Ҳар бир давлат транспорт сиёсатининг амалга оширилиш мақсад ва тамойиллари муайян мамлакатнинг умумиқтисодий тараққиёт вазифалари, ички ва ташқи сиёсий вазият ҳамда халқаро иқтисодий алоқа лар даражасига боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 22 ноябрдаги қарори билан тасдиқланган Республикада шаҳар йўловчи транспорти ривожланиши концепсиясининг қабул қилиниши транспорт тараққиётида муҳим омил ҳисобланиб, миллий транспорт сиёсатининг шаклланганлигини кўрсатади. Концепсияда мамлакатимизда шаҳар йўловчи транспорти ривожининг асо- сий йўналишлари, мулкчилик муносабатларини ислоҳ қилишнинг йўллари ва шакллари, транспорт хизматида рақобат жараёнини ва бошқариш тизимини такомиллаштириш, унинг

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

- транспорт хизмат бозорининг ҳолати, истикболи, келажаги, талаб ва таклифи соҳасида маркетингни ташкил этиш;

- транспорт воситаларининг атроф муҳитни ифлослантиришига йўл қўймаслик, бу жараён учун ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, қонун-қоидалар ишлаб чиқиш ва уларга қатъий риоя қилишни таъминлаш;

- транспорт воситаларининг техник ва технологик ҳолатини изчил тадқиқ этиш, ҳайдовчилар ва транспорт ходимларининг касб-ҳунар ва ихтисослигига катта эътибор бериш;

- транспорт воситалари, корхоналар, автосаройларнинг ишлаб чиқариш техник ҳолати, ишбилармонлик, тадбиркорлик фаолияти даражасини ривожланган хорижий давлатлар транспорт мажмуи даражасига кўтариш, яъни маршрутларини танлаш, жойлаштириш соҳасида халқаро талабларга жавоб берадиган танлов ва тендрлар ўтказиш, бу талабларнинг барча шаклдаги транспорт ташкилотлари учун бир хил ва маъсулиятлилигини таъминлаш.

Шаҳар транспортини ривожлантириш концепсиясида мамлакатимиз миқёсида ишлаб чиқариш кучларини жадал суръатлар билан тараққий эттириш кўзда тутилган бўлиб, бу муаммоларнинг ечими республикамиздаги барча шаҳарларнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий, техник тараққиёти, архитектура-қурилиш, коммуникация инфратузилмалари кенгайиши масалаларини ҳам ҳал қилади.

Мазкур битирув малакавий ишида ***Қариш шаҳар 11- сонли йўналиши бўйича автобусда пассажирлар ташиш ишини таҳлил қилиш ва уни такомиллаштириш***, мавзусида битирув малакавий иши олиб борилган. Яъни ушбу йўналишдаги барча кўрсаткичларни жамлаган ҳолда , таҳлил ва таклифлар берилган.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

Ташкилий қисм

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

2.1 ЙЎЛОВЧИЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИНГ СИФАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Маршрутлар тизимининг ривожланиш даражаси.

Маршрутлар тизимининг ривожланиш даражасини белгилашда маршрутлар тармоғи зичлигидан фойдаланилади. Бу кўрсаткич автобус маршрутлари суммар узунлигини хизмат кўрсатилаётган ҳудуд юзасига нисбати билан аниқланади. Маршрутлар тармоғи зичлиги шаҳарнинг марказий туманларида юқори кўрсаткичга эга бўлиб, у аҳоли сонига боғлиқдир. Бу кўрсаткичнинг меъёрдан юқори бўлиши маршрутлар кесишишининг кўпайишига олиб келади ва бунинг натижасида автобуслар ҳаракат тезлиги камайиб кетади.

Шаҳар йўловчи транспортини ташкил этишдаги муҳим вазифалардан бири йўловчиларга юқори даражада сифатли хизмат кўрсатишдир. Йўловчиларга сифатли хизмат кўрсатиш кўрсаткичларига қуйидагилар киради: автобуслар ҳаракат интервали; маршрутда автобуслар ҳаракати мунтазамлиги; қатнов вақтининг қисқа бўлиши; бир транспортдан бошқасига ўтмасдан етиб бориш; қатновнинг хавфсизлиги; қатновнинг комфортлиги; йўловчиларга ахборотлар бериш; экспресс ва қисқартирилган маршрутлар тузилганлиги; йўловчиларнинг автобусга чиқиш ва тушишининг қулайлиги ва бошқалар. Шаҳар йўловчи транспорти маршрутларида транспорт воситалари ишининг самарадорлиги шаҳар қурилишига, маршрутлар тизимига, ҳайдовчилар меҳнати ва дам олишининг ташкил этилишига, шаҳар транспорт ҳаракатини бошқариш тизимига, транспорт воситасига турига боғлиқдир.

Йўловчиларнинг умумий қатнов вақти пиёданнинг бекатга етиб келиши ва ундан кетиши, автобусни кутиб туриш вақти ва автобусда қатнов вақтлари йиғиндисидан иборат. Пиёданнинг бекатга етиб келиши ва ундан кетиш вақти унинг тезлигига (пиёданнинг ҳаракат тезлиги 4 км/соат) ва маршрутлар тармоғининг ўртача зичлигига боғлиқ. Автобусни кутиб туриш вақти уч факторга: автобуслар ҳаракат интервалига, автобус ҳайдовчисининг ҳаракат жадвалига амал қилишига ва автобус сифимига боғлиқ. Агар 2002 йилда бекатда кутиш вақти 10 минутни ташкил қилган бўлса, ҳозирда бу кўрсаткич ўртача 7 минутни ташкил этади. Автобусда қатнов вақти йўловчиларнинг ўртача қатнов масофасига ва автобуснинг алоқа тезлигига боғлиқ.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Аҳолиси катта ва транспорт микрорайонлари кўп йирик шаҳарлар учун бир транспортдан бошқасига ўтмасдан етиб боришни ташкил этиш қийин масала ҳисобланади, чунки бунда маршрутлар сони кўп бўлади. Бир транспортдан бошқасига ўтмасдан етиб бориш маршрутлар тизимини оптималлаштириш, тезюар ва экспресс маршрутларни йўлга қўйиш билан камайтирилиши мумкин.

Ташиш хавфсизлиги – йўловчиларнинг ва жамиятнинг ташишни ташкил этиш ва бошқариш тизимига қўядиган сўзсиз талабларидан биридир.

Автобусларда йўловчиларни ташиш хавфсизлиги қуйидагиларни таъминлаши керак:

- ҳайдовчилик ишига 1- ва 2- синфли ҳайдовчиларни жалб этиш;
- кунига 10 соатдан, ҳафтасига 41 соатдан ортиқ ишлашга йўл қўймаслик;
- ҳайдовчиларни вақти-вақти билан (3 йилда 1 марта) ва кундалик тиббий кўриқдани ўтишини қатъий бажариш;
- техник носоз автобусларни линияга чиқармаслик;
- линияда интизомга риоя этиш;
- линияга автобусларнинг меъёрий сифимини таъминлаш учун керак бўладиган миқдорда чиқариш;
- маршрут участкаларида масофаларни илмий асосланган вақтларда босиб ўтиш.

Йўловчиларга ахборотлар хизматини кўрсатиш ўз ичига қуйигиларни олади:

- оммавий ахборот воситалари ва кўргазмали воситалар орқали ташишни реклама қилиш;
- йўловчиларга зарур маълумотлар ва маршрут схемасини тарқатиш;
- автобусларнинг экипировкаси ва тўхташ бекатларида кўрсатмалар билан таъминланиши;
- йўловчиларга бир мартали шаҳар йўловчи транспорти тўғрисидаги маълумотнома бериш.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Хужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		

Автобус йўналишларини ташкил қилиш

Автобус йўналишининг автотранспорт корхонаси, хокимият, давлат автомобил назорати бошқармаси ва йўл ташкилотлари вакилларида иборат комиссия тузилади.

Ушбу комиссия томонидан йўналишда шароит яратилиб хавфсизлик ҳаракатини таъминлайдиган тадбирни кўрсатувчи далолатнома тузилади. Автобус йўналиши далолатномадаги тадбирлари бажарганда ва йўналиш тўлиқ жихозланганла очилади. Энг яхши вариант танланиб келишилади. Бекатлар оралиғидаги ва охириги бекатгача бўлган масофага ҳар иккита йўналишда ўлчанади. Ҳар бир йўналиш учун паспорт тузилади, паспортга йўналишда автобус ишининг йиллик натижавий кўрсаткичлари ёзиб борилади.

Автобус йўналиши паспорти асосий ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Паспорт тасдиқланган кўрсатма асосида расмийлаштирилади. Янги автобус маршрушлари иши таҳлил қилинганда автобуслардаги самарали фойдаланиш ташиш таннархи ва рентабеллик аниқланади.

Автобус йўналиши очилишидан 5 кун олдин аҳолига матбуот нашрлари радио ва телеведения орқали маълумот етказилиши керак.

2. “Шарофиддин-Нурилло” хусусий фирмаси ҳақидаги маълумотлар.

Биз ўрганиб чиқаётган йўналишга хизмат кўрсатаётган “Шарофиддин-Нурилло” хусусий фирмасининг низоми Қашқадарё вилояти Қарши тумани хокимининг 2003 йил 3-октябрдаги Х982/10 сонли қарори билан тасдиқланган ва рўйхатга олинган. Хусусий корхона Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Республикасида «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасида «Мулкчилик тўғрисида»ги қонунлари ва Ўзбекистон Республикасидаги бошқа қонунчилик ҳужжатлар ҳамда мазкур Уставга асосан ўз иш фаолиятини амалга оширади.

Хусусий корхона юридик шахс ҳисобланиб ўзининг мустақил балансига ўз реквизитларини ифода этувчи муҳр, бурчакли тамға ва бланкаларга, банкда ҳисоб-китоб ва валюта рақамига эгадир. Хусусий корхона ўз номидан шартномалар, битимлар, контрактлар, хоҳиш, истақлар баёнларини тузиш, мулкӣ ва номулкӣ ҳуқуқларига эга бўлиши мажбурияти олиши суд ва хўжалик судида даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

									Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана	01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00				

Фирманинг фаолият тури: Асосан аҳолига ва ташкилотларга транспорт хизмати кўрсатиши. Шаҳар ичи , транспорт хизмати кўрсатишдан иборат.

Хусусий фирмасининг ҳуқуқий манзили: Ўзбекистон Республикаси
Кашкадарё вилояти Карши шаҳри

Исузу автобусининг техник характеристикаси

№КЎРСАТКИЧЛАР		МОДЕЛИ		ҚИЙМАТИ
		NP 37	NP 21	
		ЎЛЧОВИ		
1	Автобуснинг йуловчи сифими	37	21	йуловчи
ДВИГАТЕЛ ВА ТРАНСМИССИЯСИ				
2	Автобуснинг двигатели	«ISUZU 4HF1» 4 ТАКТЛИ ДИЗЕЛ		
3	Цилиндрининг иш хажми	4334	4334	см ³
4	Двигателнинг максимал куввати	104 (3200)	104 (3200)	л/с об/мин
5	Буровчи момент	268 (1800)	268 (1800)	
6	Узатмалар кутисининг тури	«МҮҮ5Т»		
7	Узатмалар кутисининг узатишлар сони I-узатмада	5,315	5,315	
	II-узатмада	3,053	3,053	
	III-узатмада	1,655	1,655	
	IV-узатмада	1,00	1,00	
	V-узатмада	0,721	0,721	
ЎЛЧАМЛАРИ ВА ОҒИРЛИГИ				
8	Жихозланган автобуснинг оғирлиги	4225	4350	кг
9	Автобуснинг тўла оғирлиги	7000	6500	кг
10	Автобуснинг максимал тезлиги	90	90	км/соат
11	Узунлиги	6930	6930	мм
12	Кенглиги	2250	2250	мм
13	Баландлиги	2832	2832	мм
14	Энг кичик бурилиш радиуси	6	6	метр
15	Ёнилги баки хажми	100	100	литр

16	100 кмга ёнилги сарфи	18-20	18-20	литр
----	-----------------------	-------	-------	------

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

2 ЙЎЛОВЧИЛАР ОҚИМИ ВА УНИ ЎРГАНИШ УСУЛЛАРИ

Йўловчилар ташиш шaroитларини таҳлил қилиш

Аҳолининг ташишга бўлган талабини тавсифлашда, йўловчилар ташиш шaroитларини таҳлил қилиш ва автобуслар ҳаракатини оқилона ташкил қилишда йўловчилар оқими кўрсаткичи ишлатилади.

Йўловчилар оқими дейилганда бир йўналиш бўйича қатнаётган йўловчилар миқдори тушунилади.

Йўловчилар оқимини ўрганишда барча қатновлар икки гуруҳга бўлинади: ишлаб чиқариш билан боғлиқ ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган йўловчилар оқими.

Биринчи гуруҳ қатновига ишга бориб қайтиш, кун давомида иш билан боғлиқ қатновлар, ўқувчи ва талабаларнинг ўқув юртларига қатнаши киради. Иккинчи гуруҳга театр, концерт, кино, маданий ва илмий ташкилотлар (музей, кўргазмалар, кутубхоналар, дам олиш боғлари) га, дўконларга ва маиший хизмат ташкилотлари (шаҳар атрофида дам олиш, касалхона ёки поликлиника, болалар боғчаси) га бориш билан қатновлар киради.

Шаҳардаги йўловчилар оқими йил мавсуми, ҳафта кунлари ва сутка соатлари ва йўналишлар бўйича ўзгарувчан характерга эга. Мавсумий ўзгарувчанлик айниқса курорт шаҳарлар ва йирик маданий марказлар учун характерли ва уларда яққол кўзга ташланади. Бунда йўловчиларнинг энг кўп миқдори ёз ойларига тўғри келади.

Йўловчилар оқимининг сутка соатлари бўйича ўзгариш характери иш бошланиш олди ва тугаш вақти билан боғлиқ бўлиб, ташкилот ва корхоналар шаҳар ёки туман марказларида жойлашган бўлса, йўловчилар оқими одатда марказга томон ёки марказдан четга қараб йўналишлар бўйича анчагина катта бўлади.

Йўловчилар оқимини характерлаш ва уларнинг миқдорий нисбатларини аниқлашда нотекислик коэффициентларидан фойдаланилади.

Нотекислик коэффициенти маълум вақт бирлиги ичидаги максимал йўловчилар сонини шу даврдаги ўртача йўловчилар сонига бўлиб аниқланади.

Нотекислик коэффициентлари ойлар, ҳафта кунлари, сутка соатлари, йўналишлар ва маршрут участкалари бўйича ҳисобланиши мумкин.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Маршрут участкалари бўйича нотекислик коэффициенти маршрут участкасидаги йўловчиларнинг максимал миқдорини маршрут узунлиги бўйлаб ўртача йўловчи миқдorigа нисбати билан аниқланади.

Сутка соатлари бўйича нотекислик коэффициенти «тиғиз» вақтидаги йўловчилар сонини бир соатдаги ўртача йўловчилар сонига бўлиб аниқланади.

Маршрут йўналишлари бўйича нотекислик коэффициенти йўловчи оқими юқори бўлган йўналишдаги соатлик, максимал йўловчилар сонини йўловчи миқдори кам бўлган йўналишдаги ўртача йўловчилар сонига нисбати билан аниқланади.

Автобус маршрутларида йўловчилар оқимини ўрганишнинг турли усуллари бор. Улар ичида автобус ҳайдовчилари (кондукторлари) тўлдирадиган чипта-ҳисоб варақаси кўрсаткичларга асосланган статистик усул алоҳида ўрин тутаети. Бу усулдан фойдаланиш учун ташиш жараёнида йўловчиларга сотилган чипталар серияси ва тартиб рақамлари маршрутларнинг бошланғич ва сўнгги, агар иложи бўлса, маршрут ичидаги йўловчилар кўп алмашадиган оралиқ пунктларда ёзиб борилиши лозим.

Маршрут участкалари бўйича сотилган чипталар сонини билиб, маршрут бўйича ташилган умумий йўловчилар сонини ва тадқиқ этилаётган оралиқда ташилган пассажирлар миқдорини аниқлаш мумкин. Аммо чипта-ҳисоб варақалари кўрсаткичларига асосланган статистик усулни йўловчилар оқимини ўрганишнинг жуда аниқ усули деб бўлмайди, чунки бу усулда ахборотлар чеклангандир, айниқса, кондукторсиз ташишда баъзи ёзувлар аниқ бўлмаслиги мумкин. Бундан ташқари ойлик чипта ёки чиптасиз юриш ҳуқуқига эга йўловчилар ҳам ҳисобга олинмайди. Ташиш ҳажми ва йўловчилар оқими ўзгаришини аниқроқ билиш мақсадида уларни ўрганишнинг бошқа усулларидан фойдаланилади. Улар ичида анкета тўлдириш, талон, ҳисоб-натура (жадвал тўлдириш), кўз билан чамалаш ва автоматик ҳисоблаш усуллари кўпроқ қўлланилади.

Анкета тўлдириш усулида текширув ўтказилувчи шаҳар ёки тумандаги аҳолидан улар фойдаланадиган транспорт турларидан, маълум давр (йил, ой) даги тахминий қатновлар сони, уларнинг йўналиши, масофаси ва шу кабилар тўғрисида маълумотлар йиғилади. Анкета тўлдириш усулида танлаб текшириш эмас, балки ялписига, яъни шаҳар ёки тумандаги барча маршрут шаҳобчалари бўйича бир вақтда текширув ўтказиш амалга оширилади. Бундай текшириш ўтказишда йўловчилар

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Ҳужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		

варақаларидан шаҳар (туман) нинг маълум катта пунктлари орасидаги қатновлар. Йўналишлар ва транспорт турлари ўртасидаги йўловчилар оқимининг бўлиниши, йўловчилар қатнов учун зарур вақт ва уларнинг ажратилиш чегараси, йўловчилар оқимининг фазода ўзгариб туриши, бажарилиши лозим бўлган йўловчилар ҳажми ва йўловчилар обороти каби саволларга жавоб олинishi мумкин. Бундай усулни қўллашдан мақсад тузилган анкеталардан фойдаланилади. Анкета орқали текширув ўтказишнинг энг самарали жойи бу аҳолининг иш жойларидир.

Анкеталар транспорт воситаси ичида ёки уларнинг тўхтов пунктларида ҳам тўлдирилиши мумкин. Бундай ҳолларда ҳисобчилар анкета варақаларини пассажирларга тарқатадилар. Йўловчилар варақаларини тўлдирганларидан сўнг почта алоқаси ёки автобус ҳайдовчилари орқали қайтаришлари илтимос қилинади.

Анкета тўлдириш орқали текшириш ўтказиш унча мураккаб бўлмасда тўлдирилган анкеталарни ишлаб чиқиш ва зарур кўрсаткичларни олиш анча мураккаб ва машаққатли ишдир, чунки анкеталарнинг турли белгиларига қараб гуруҳлаш ва уларни босқичма-босқич ишлаб чиқиш зарур бўлади.

Талон усулида йўловчилар йўловчилар оқими характерини текширишни барча маршрутлар бўйича ва барча транспорт шахобчаларида биргаликда ўтказиш мумкин. Талон усулида тадқиқот ўтказишда транспорт воситасига ўтирувчи барча йўловчиларга махсус талон тарқатилади ва йўловчи бу талонни транспорт воситасидан тушганда ҳисобчига бериб кетади. Йиғиб олинган талонлар кўрсаткичларини таҳлил этиш ҳар бир тўхташ жойи, маршрут оралиғида ва маршрутнинг бошидан то охиригача йўловчилар обороти ҳамда маршрутдаги йўловчилар алмашинувини аниқлаш имконини беради. Талон усули билан текширувни айрим автобус маршрути ёки рейслари бўйича танлаб ўтказиш мумкин. Бундай усул орқали барча маршрут шахобчаларида ялписига текширув ўтказиш ҳам мумкин.

Йўловчилар оқимини ҳисоб-натура (жадвал) усули билан ўрганишда маршрут бўлаклари ичидаги барча қатновлар сони жадвал шаклида ёзиб борилади. Бундай усул билан текширувни ялписига, танлаб ёки бир маротаба ўтказиш мумкин. Текширув натижалари ҳақиқий бўлиши учун текширув ўтказилаётган автобусларнинг барча эшикларидан чиқиб-тушаётган йўловчиларнинг сонини ҳафтанинг барча етти кунда аниқлаш лозим.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Ҳужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		

Кўз билан қараб санаш усули орқали текширув ўтказишда маълум салоҳиятли назоратчи (ҳисобчи) лар белгиланган ҳаракат маршрутининг йўловчилар кўп алмашинадиган ва тўхташ жойларида олдиндан ишлаб чиқилган хариталарни тўлдирадilar. Бундай хариталарда сутка соатлари бўйича ҳар бир соатда шу бекатдан ўтган трамвай вагонлари, автобус ва траллейбуслар сони ва улардаги йўловчиларнинг тахминий миқдорлари келтирилади. Бу усул билан текширув ўтказиш натижалари ҳам йўловчилар оқимининг нотекислиги, уларнинг миқдори ва йўнали ҳақида етарли даражада маълумот бериши мумкин. Маълумотларни соддалаштириш учун автобуснинг тўлганлик даражаси 5 балли тизимда олиб бoрилади. Балл қуйидагича белгиланади:

1 балл – автобус салоида ўриндиқларнинг ярми бўш;

2 балл – барча ўриндиқлар тўла;

3 балл - барча ўриндиқлар тўла ва тик туриб кетаётганлар бемалол ҳаракатланиши мумкин;

4 балл – салоннинг тўлганлик даражаси меъёрга мос;

5 балл – автобус тўлган ва бекатда унга йўловчилар чиқолмай қолади.

Йўловчилар оқимини кузатиш бўйича юқорида келтирилган барча усулларнинг ҳам муҳим камчилиги бу текшириш натижасида олинган кўрсаткичлар ўтган даврдаги йўловчилар оқими ўзгариш характерини беради, чунки олинган материалларни ишлаб чиқиш учун узоқ вақт талаб этилади. Бундан ташқари мазкур усулларни қўллаш кўп вақт талаб этади серҳаражатдир ҳамда кўп сонли қўшимча ишчиларни жалб этишни талаб этади.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Технологик қисм

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Графоаналитик усул маршрутда сутка соатлари бўйича йўловчилар оқимининг тақсимланиши, автобуслар иш режимини, иш сменаси ва унинг давомийлигини, транспорт ишини ва автобусларнинг ўртача иш вақтини аниқлашни кўзда тутади.

Автобус русумини ва унинг зарур сонини аниқлаш қуйидаги шартлардан келиб чиқади:

- бир йўналиш бўйлаб маршрут участкасида «тиғиз» вақтдаги йўловчилар оқими;
- йўловчилар оқимининг сутка соатлари ва маршрут участкалари бўйича нотекис тақсимланиши;
- маршрутда автобусларнинг мақсадга мувофиқ интервалда ишлаши;
- маршрут ўтадиган кўчанинг ўтказувчанлик қобилияти;
- автобуснинг сифими бўйича таший олиш қобилияти;
- йўловчиларни ташиш харажатлари.

У ёки бу маршрутдаги автобус турини танлашда асосий мезон қуйидагилардан иборат: автобус сифими, маршрутдаги йўловчилар оқими ва маршрут характери ҳамда аҳолига хизмат кўрсатишдаги аҳамиятига боғлиқ бўлган мақсадга мувофиқ ҳаракат интервали.

Ҳаракат интервалини белгилашда туташ маршрут участкаларида ҳаракатланувчи бошқа автобусларнинг интервалини ҳисобга олиш зарур.

Маршрутдаги автобусларнинг зарур сони қуйидаги формула орқали аниқланади:

$$A_M = \frac{Q_{max} \cdot t_{айл}}{q_n}$$

бу ерда: Q_{max} – «тиғиз» вақтдаги максимал йўловчи оқими;

q_n – автобуснинг номинал йўловчи сифдириши;

$t_{айл}$ – автобуснинг айланма рейс вақти, мин.

Автобуснинг ҳаракат интервали қуйидаги формула орқали аниқланади:

$$J_a = \frac{t_{айл}}{A_M} \cdot 60, \text{ мин.}$$

Сутка соатлари бўйича йўловчилар оқими тақсимотидан фойдаланиб сутканинг ҳар бир соатида маршрутда ишлаши зарур бўлган автобуслар сони ва ҳаракат интервалини аниқлаймиз ва уни «максимум» жадвалига киритилади.

Тузилган «максимум» жадвали асосида «максимум» диаграммаси тузилади. Жадвалнинг горизонтал ўқида сутка соатлари, вертикал ўқида автобуслар сони кўрсатилади. Диаграмманинг бутун майдони маршрутда йўловчилар ташиш учун зарур бўлган автобус-соат ҳисобидаги транспорт ишини билдиради.

1. № 11 йўналиш «Қарши ЙПХ маскани-Қарши компьютер коллежи» йўналишида қатнайдиغان транспортнинг кунлик иш унумдорлигини ҳисоблаш

1.1. Автобуснинг қатнов вақтини аниқлаймиз.

$$t_k = \frac{L_M}{V_T} + \frac{I^* t_{MT} + t_{ox.ââââ}}{60} = \frac{17.5}{38} + \frac{20 \cdot 1 + 10}{60} = 0,46 + 0,5 = 0,96 \text{ ãîàð}$$

Бу ерда L_M - маршрут узунлиги 17.5 км

V_T - ўртача техник тезлиги 38 км/соат

I-оралиқ бекатлар сони 20 та

t_{MT} -йўловчиларни миндириш ва тушуриш учун

сарфланган вақт, 1 минут

$t_{ох.бекат}$ -охирги бекатда автобуснинг тўхтаб туриш

вақи, 10 минут

1.2. Автобуснинг маршрутдаги иш вақтини аниқлаймиз.

$$T_M = T_H - \frac{2 \cdot l_0}{V_t} = 12 - \frac{2 \cdot 6}{38} = 11.69 \text{ соат}$$

Бу ерда: T_H -автобуснинг ишда бўлиш вақти, 12 соат

L_0 -нолли масофа 6 км

1.3. Маршрутдаги бир кунлик қатновлар сонини аниқлаймиз.

$$n_k = \frac{T_M}{t_R} = \frac{11.69}{0.96} = 12.1 \approx 12 \text{ ётадан}$$

1.4. Битта айланма қатнов учун вақтни аниқлаймиз.

$$t_{AK} = 2 \cdot t_k = 2 \cdot 0.96 = 1.92 \text{ нотадан}$$

1.5. Маршрутдаги бир кунлик айланма қатновлар сонини аниқлаймиз,

$$n_{AK} = \frac{T_M}{t_{AK}} = \frac{11.69}{1.92} = 6.01 \approx 6 \text{ ётадан}$$

Эслатма: айланма қатновлар сони яхлитланади.

$$n_{AK} = 6 \text{ айланма қатнов.}$$

1.6. Айланма қатновлар яхлитлангандан сўнг автобуснинг маршрутда ва ишда бўлиш вақтини аниқлаймиз;

А) Маршрутдаги иш вақти:

$$T_M^1 = n_{AK}^1 \cdot t_{AK} = 6 \cdot 1.92 = 11.52 \text{ нотадан}$$

Б) ишдан бўш вақти:

$$T_H = \frac{2 \cdot l_0}{V_t} + T_i = \frac{2 \cdot 6}{38} + 12 = 12.31 \text{ нотадан}$$

1.7. Маршрутдаги йўловчиларнинг алмашиш коэффициентини аниқлаймиз:

$$\eta_{al} = \frac{L_M}{l_{урт}} = \frac{17.5}{5.8} = 3.02$$

Бу ерда: $l_{урт}$ -йўловчининг ўртача қатнов узунлиги- 5.8 км

1.8. Автобуснинг ўртача тассаруф тезлигини аниқлаймиз;

$$V_{\dot{y}} = \frac{2 \cdot l_M}{t_{AK}} = \frac{2 \cdot 17.5}{0.96} = 36.4 \text{ ётадан / нотадан}$$

1.9. Автобуснинг ўртача алоқа тезлигини аниқлаймиз;

$$V_A = \frac{l_M}{\frac{l_M}{V_T} + \frac{i \cdot t_{MT}}{60}} = \frac{17.5}{\frac{17.5}{38} + \frac{20 \cdot 1}{60}} = \frac{17.5}{0.46 + 0.33} = 21.9 \text{ ётадан / нотадан}$$

1.10. Автобуснинг ўртача бир кунлик босиб ўтилган йўлини аниқлаймиз:

$$L_{ёти} = l_i \cdot i_{\dot{e}} + 2 \cdot l_0 = 17.5 \cdot 12 + 2 \cdot 6 = 222 \text{ км}$$

										Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана	01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00					

1.11. Автобуснинг бир қатновидаги иш унумдорлигини аниқлаймиз:

А) Йўловчилар сониди,

$$Q_K = q_a \cdot \gamma \cdot \eta_{al} = 37 \cdot 1 \cdot 3.02 = 112 \text{ ёўловчи}$$

Б) Йўловчи километрда

$$P_K = I_M \cdot q_a \cdot \gamma = 17.5 \cdot 37 \cdot 1 = 648 \text{ ёўловчи} \cdot \text{км}$$

Бу ерда: q_a - автобуснинг номинал йўловчи сифими, бизнинг битирув малакавий ишимизда олинган 11-сонли “Қарши ЙПХ маскани-Қарши компьютер коллежи” йўналишида пассажир ташиш учун Исузу автобусини танлаб оламиз, унинг сифими 37 йўловчига мўлжалланган.

γ - автобуснинг йўловчи сифимидан фойдаланиш коэффициенти бўлиб, уни 1 га тенг деб қабул қиламиз.

1.12. Автобуснинг бир кунлик иш унумдорлигини аниқлаймиз:

А) йўловчи километрда

$$P_K = L_{\text{ёў}} \cdot q_a \cdot j = 222 \cdot 1 \cdot 37 \cdot 1 = 8214 \text{ ёўловчи} \cdot \text{км}$$

Б) Йўловчилар сониди:

$$Q_K = \frac{P_K}{I_{\text{урт}}} = \frac{8214}{5.8} = 1416 \text{ ёўловчи}$$

1.13. Автобуснинг бир соатдаги иш унумдорлигини аниқлаймиз;

А) Йўловчилар сониди

$$Q_C = \frac{Q_K}{t_k} = \frac{112}{0.96} = 117 \text{ ёўловчи}$$

Б) Йўловчи километрда,

$$P_C = \frac{P_K}{t_k} = \frac{648}{0.96} = 675 \text{ ёўловчи} \cdot \text{км}$$

1.14. Маршрутдаги керакли автобусларнинг сонини аниқлаймиз;

Шаҳар ичида қатновчи автобус маршрутларида,

$$A_{\text{ф}} = \frac{Q_{\text{ёў}} \cdot t_{ak}}{q_a} = \frac{228 \cdot 1.92}{37} = \frac{440}{37} = 11.88 \approx 12 \text{ автобус}$$

бу ерда $Q_{\text{макс}}$ - маршрутдаги бир йўналишдаги максимал йўловчи.

Кузатишлардан аниқландики $Q_{\text{макс}} = 228$ йўловчини ташкил этади.

1.15. Автобусларнинг ҳаракат частотасини аниқлаймиз;

$$h = \frac{A_{\text{ф}}}{t_{ak}} = \frac{12}{1.96} = 6.12 \approx 6 \text{ автобус} / \text{соат}$$

1.16. Автобусларнинг ҳаракат оралиқ вақти (интервали)ни аниқлаймиз;

$$J = \frac{t_{ak} \cdot 60}{A_{\text{ф}}} = \frac{1.96 \cdot 60}{12} = 9.8 \text{ минута}$$

2. Автобусларнинг тассарруф этиш бўйича ишлаб-чиқариш дастури.

2.1. Автохўжалиқдаги автомобиллар кунлар сонини аниқлаймиз;

$$AK = A_X \cdot K_X = 12 \cdot 365 = 4380 \text{ авт.кун}$$

2.2. Бир йилда тассарруфда бўладиган автомобил иш кунлари сонини қуйидагича аниқлаймиз;

$$AK_{\text{ёф}} = A_X \cdot K_K \cdot \alpha_{\text{ёф}} = 12 \cdot 365 \cdot 1 = 4380 \text{ авт.кун}$$

										Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана	01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00					

2.3. Бир йилда тассарруфда бўладиган авто иш сонини аниқлаймиз;

$$AC_{\text{эф}} = \hat{A}\hat{E}_{\text{эф}} \cdot \hat{O}_i = 4380 \cdot 12 = 52560 \text{ авт.кун}$$

Бу ерда: T_n -автобуснинг ишда бўлишдаги хақиқий вақти:

12 соат.

2.4. Бир йиллик ташиладиган йўловчилар сонини аниқлаймиз;

$$Q_{\hat{E}} = AK_{\text{эф}} \cdot Q_K = 4380 \cdot 1416 = 6202080 \text{ йўл}$$

2.5. Бир йиллик йўловчи оборотини аниқлаймиз;

$$P_{\hat{E}} = AK_{\text{эф}} \cdot P_R = 4380 \cdot 8214 = 35977320 \text{ й} \cdot \text{км}$$

2.6. Автобуснинг бир йиллик умумий босиб ўтилган йўлини аниқлаймиз;

$$L_{\text{YM}} = L_{\text{эф}} \cdot \hat{A}\hat{E}_{\text{эф}} = 4380 \cdot 222 = 972360 \text{ км}$$

2.7. Автобусларнинг бир йиллик йўловчи билан босиб ўтилган йўли қуйидагича бўлади;

$$L_{\text{эф}} = L_{\text{YM}} \cdot \beta = 972360 \cdot 0.98 = 952913 \text{ й/км}$$

2.8. Бир йиллик қатновлар сонини аниқлаймиз;

$$n_{\hat{E}} = \hat{A}\hat{E}_{\text{эф}} \cdot n_k = 4380 \cdot 12 = 52560 \text{ катнов}$$

2.9. Битта автобуснинг бир йиллик иш унумдорлиги қуйидагича бўлади;

А). йўловчилар сониди

$$Q_{1\hat{a}\hat{a}\hat{d}} = Q_k \cdot K_k \cdot \alpha_{\hat{E}} = 112 \cdot 365 \cdot 1 = 40880 \text{ йўловчи}$$

Б). йўловчи километрларда

$$D_{1\hat{a}\hat{a}\hat{d}} = D_{\hat{E}} \cdot \hat{E}_{\hat{E}} \cdot \alpha_{\hat{E}} = 8214 \cdot 365 \cdot 1 = 2998110 \text{ й.км}$$

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Иқтисодий қисм

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Меҳнат муҳофазаси

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

МЕҲНАТ МУХОФАЗАСИ,

Ҳайдовчилар ва кондукторлар меҳнاتини ташкил этиш

Ҳайдовчилик касбий фаолиятини жуда катта юкланиш остида давом этиши, катта хавф билан боғлиқ бўлиши бошқа касбларга қараганда яққол ажралиб турувчи ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади.

Ҳайдовчи автомобилни бошқарар экан ҳаракатланиш давомида автомобилнинг техник ҳолатини кузатиб бориши, йўл шароити ҳақида ахборотларни ўз вақтида қабул қилиши ва тўлиқ англаб етиши, унга мос равишда автомобилни бошқариш бўйича ечимлар қабул қилиш керак. Агар ҳайдовчи ахборотларни ўз вақтида қабул қилиб олмаса ва англаб етмаса, ёки уларни тўқри баҳолай олмаса, автомобилни бошқариш бўйича ечимлар кечикиб ёки нотўғри қабул қилинса, унинг ҳатти-ҳаракатлари хавфли вазиятни вужудга келтиришга ёки йўл-транспорт ҳодисасини содир этилишига олиб келиши мумкин. Кузатувлар ва статистика маълумотлари шуни кўрсатадики, ҳайдовчининг иш соатлари қанча катта бўлса, ҳаракат учун хавфлилик ҳам шунча катта бўлар экан.

Статистик маълумотлар яна шуни кўрсатадики, АҚШ да ўлим билан тугаган ЙТХ нинг 3,8 % ҳайдовчиларнинг сезиларли даражада чарчаши оқибатида содир этилар экан. Бизда ўтказилган кузатувлар шуни кўрсатадики ҳайдовчи автомобилни 7-12 соат бошқарганида 2 марта, 12 соатдан ортиқ бошқарганида эса 9 марта кўпроқ ЙТХ содир этар экан.

Транспорт турларидан қатъий назар йўловчилар ташишни ташкил этишда уларга умумий талаблар қўйилган бўлиб, унда йўловчиларни қисқа вақт ичида манзилларига етказиб қўйиш, транспорт воситаларининг бутун маршрут давомида аниқ ва тўла ҳавфсизлик билан ташкил этиш талаблари қўйилади. Ташиш жараёнида меҳнат муҳофазасига риоя этиш муҳим омиллардан бири бўлиб қолади.

Ҳайдовчининг соғлигини текшириш.

Бундай текшириш ҳайдовчининг соғлиғи ҳамда жисмоний ҳолати автомобил ҳайдашга тўғри келиш келмаслигини аниқлаш учун ўтказилади. Ҳайдовчилар ёшлари ва транспорт воситасининг қуйидагича кўринишда ўтказилиши лозим. Сифими 8 кишидан ортиқ транспорт воситаларида ишловчилар ҳар икки йилда ёши 60 ёки ундан катта ёшдаги эркаклар ва ёши 55 ва ундан катта аёллар ҳар бир йилда бир марта тиббий кўрикдан

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

ўтадилар. Бундан мақсад ташқари хайдовчилар ҳам хар сменада рейс олди тиббий кўриқдан ўтадилар. Бундай кўриқ хайдовчиларнинг соғликларини тузук ва тузук эмаслигини, рухий асабий ўзгаришларини аниқлаш, шунингдек хар хил касалликларни бошланиш босқичларини аниқлаш мақсадида ўтказилади. Бундай кўриқларда фельдшер хайдовчи температурасини ва қоннинг артериал босимини ўлчайди, томир уриши частотасини аниқлайди. Ичкилик ичганлик аломатлари бор ёки йўқлигини текширади ва хайдовчидан ўзини қандай хис қилаётганлигини сўраб билади. Тиббий нуқтаи назардан қарши кўрсатмалар бўлмаса, хайдовчи йўл варақасига фельдшер “Рейсга қўйилди” штампини босади. Агар хайдовчи вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотганлиги ва ичкилик аломатлари сезилса хайдовчи йўлга қўйилмайди. Рейс арафасида хушёрхонага тушган йўловчилар ҳам рейсга қўйилмайди. Бундай ҳолатларда “Рейсга қўйилди” штампни босилмайди. Йўл варақасига йўлга қўйилмаслик сабаби кўрсатилади, агар хайдовчининг иш қобилияти йўқлигига ичкилик сабаб бўлмаса, хайдовчи табобатхонага врач қабулига жўнатилади. Агар ичкилик ичганлиги аломати сезилса, акт тузилади ва бу акт тегишли чора кўриш учун АТК раҳбарларига юборилади

Шахар автобусларининг ўзига хос хусусиятлари салонида йўловчилар ўтирадиган жойлар миқдорининг нисбати камчилигидир, бунинг ҳисобига туриб кетадиган йўловчилар учун жой кўпаяди, эшикларни кўплиги эса тез-тез келадиган бекатларда йўловчилар ҳаракатини жадаллаштиришга имкон беради. Эшиклардан тезликда йўловчиларни тушиши учун тўпланган майдончаларини мавжудлиги ҳам автобусларни номинал сифимини техник характеристикасида кўрсатилган ва 22815-88 давлат андозасига кўра ўтирадиган ўриндиқлар сони билан турадиган ўринлар сони йиғиндиси орқали аниқланади.

Хайдовчиларнинг иш қобилиятига иш кунлари ҳам катта таъсир этади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, дам олиш кунидан сўнг ишнинг 2-кунидан бошлаб хайдовчиларнинг иш қобилияти ортиб боради ва 3-иш кунда у ўзининг энг максимал қийматига эришади. Ишнинг 5-кунидан бошлаб иш қобилияти ёмонлашиб

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Ҳужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		

боради. Шунинг учун ҳайдовчининг иш кунини режалаштиришда ҳаракат хавфсизлиги муаммосига алоҳида аҳамият бериш керак бўлади.

Ҳар бир ҳайдовчининг иш тартиби (режим) автобус йўналишларидаги пассажирлар оқимининг миқдори, уни нотекис тақсимланиши, йўналишнинг тури (шаҳар ичи, шаҳар атрофи, шаҳарлараро ва ҳоказо) ва бошқа кўпгина омилларга боқлиқ бўлади (кондукторларнинг иш тартиби ҳам).

Шундай қилиб ҳайдовчиларнинг (кондукторларнинг) иш тартиби йўловчи ларга юқори сифатли транспорт хизматини кўрсатиш, ҳаракат мунтазамлигини таъминлаш, автобусларнинг иш унумдорлигини оширишга қаратилган бўлиш билан бир пайтда ҳаракат хавфсизлиги ва меҳнатини муҳофаза қилиш қоидалари ва қонунларини бажарилишини ҳам таъминлашга қаратилган бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикасининг меҳнат кодексини 150-моддасига кўра ҳайдовчиларнинг иш вақти ҳафтасига 40 соатдан, (ҳафтада олти кун ишловчи ҳайдовчилар учун кунига 7 соатдан, беш кунлик иш ҳафтасида эса 8 соатдан ортиб кетмаслиги керак). Йўловчи ташувчи транспортда иш куни йилига 365 кун (шанба ва якшанбасиз, байрам кунларисиз) бўлгани учун уларни иш вақтини режалаштириш ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиши керак. Бундан кўришиб турибдики, ҳайдовчилар ва кондукторлар учун байрам олди ва дам олиш кунларидан олдинги иш кунлари ва уларни 1 соатга камайтириш деган қонунларни чуқурроқ ва қайта кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ҳайдовчилар иш кунининг кундалик ҳисобини (меъёрий нуктаи-назардан) олиб бориш ҳам анча мушкул масаладир. Шунинг учун йўловчи ташувчи транспортларда ҳайдовчиларнинг ойлик иш кунларини ҳисобга олиб бориш қабул қилинган. Бундай ҳисобга олиш усулида ҳайдовчиларнинг иш куни 10 соатдан ортмаслиги ва фақат истисно тариқасида касаба уюшмаларининг марказий кўми-таси билан келишилган ҳолда иш кунини 12,0 соатга ошириш рухсат этилади. Лекин бунда ҳам бошқа ишчиларнинг иш кунлари каби ҳайдовчилар учун кунлик ва ҳафталик дам олиш кунлари қатъий белгиланган бўлиши керак. Кунлик дам олиш соати олдинги иш кунидан икки марта катта бўлиши, истисно тариқасида баъзи ҳайдовчилар учун энг кам бўлганда 12 соат бўлиши, ҳафта охиридаги дам олиш соати эса 42 соат ва 29 соатдан кам бўлмаслиги керак. Тунги иш соатлари (22⁰⁰ дан 6⁰⁰ гача) алоҳида ҳисобга олиниб бу давр учун иш соати меъёрида белгилангандан бир соатга камайтирилиши керак. Ҳаракат

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

хавфсизлиги ва меҳнат муҳофазаси нуқтаи назарида ҳар бир ҳай- довчига 3-4 соат ишлаганидан кейин қисқа муддатли дам олиш учун 15-20 минут ва тушлик қилиш учун 4-5 соатдан кейин 0,5-2,0 соат вақт режалаштирилган бўлиши керак. Шаҳар ва шаҳар атрофи маршрутларида пассажирлар оқимининг ўзига хослиги “тиғиз” вақтларда автобуслар сонини кўпайтириш ва қолган вақтларда автобусларни линиядан чиқаришни талаб этади. Бу эса маршрутларда автобусларнинг турлича вақт ишлашини келтириб чиқаради ва бунга автобус бригадалари ишини ташкил этишнинг турли шакллари қўллашни тақозо этади.

Юк ва йўловчи ташишдаги асосий талаблар

Автомобил транспортида меҳнат муҳофазаси, автомобилларда юк ва йўловчи ташишда уларни манзилга тез, қулай ва сифатли етказиш билан транспорт воситаларидаги йўловчилар ва транспорт воситасини бошқарувчиларнинг хавфсизлигини таъминлаш, ён-атрофдаги кишиларга ва атроф-муҳитга зарар етказмасликдир. Юк ва йўловчи ташишда асосан қуйидаги талаблар қўйилади:

1. Ҳар бир ҳайдовчи билан қўшимча мақсадли йўриқномалар ўтказиш;
2. Автобусларда йўловчи ташишда ҳайдовчилик стажи 3 йилдан кам бўлмаслиги зарур;
3. Ҳайдовчилар интизомли, тажрибали ва алкоголик ичимликларни ичмайдиган бўлишлари шарт;
4. Ҳар бир ҳайдовчилар гуруҳга автокорхонанинг маъсул ходимларини бириктириб қўйиш;
5. Жойларда ҳаракат йўналишлари олдиндан ўрганиш;
6. Ҳайдовчилар ишга чиқишларидан олдин улар тиббий кўрикдан, автомобилларни техник кўрувидан ўтказилиши ташкил қилиш.
7. Автомобилларни, автобусларни автокорхоналардан жўнатилиши ва уларни қайтиб келишлари автосафларга бириктирилади ҳамда уларни ХХБ ходимлари ва автокорхонанинг маъсул ходимлари белгиланган манзилгача кузатиб борадилар;
8. Мактаб болаларни юк автомобилларида ташиш умуман ман этилади;
9. Катталар юк автомобилларида ташилган тақдирда автомобиллар барча белгиланган қодаларга мос келиши ва яна бортларни очиб ёпадиган “крюк”лар пўлат симлар билан автомобилнинг ҳаракат вақтида бортларни ўз-ўзидан очилиб кетмаслигини олдини олиш;

										Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана	01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00					

Йўловчиларни чиқариш ва туширишлар асосан бекатларда, автовокзал ва автостанцияларда бажарилади. Йўналиш автобуслар учун йўналишли таксилар (маршруткалар) ва енгил таксилар йўловчилар талабларига асосан ҳаракат ва меҳнат хавфсизлигини қоидалар талаблари асосида бажарилади.

Юқоридаги “йўловчилар” асосан автобус ва енгил автомобилларда ташиладилар ва қуйидаги талаблар ўрнатилган:

-бу автомобилларнинг двигатель қопқоғлари (капотлари), эшиклари ва ички томондан газлар, чанглар кирмаслиги учун герметик равишда беркитилган бўлиши;

-Овоз тиндиргич трубаларининг чиқиш тарновлари кузовдан ташқарида (5 см гача) бўлиши;

-эшикларда, салон ичида йўловчиларни чиқишлари ва тушишлари ҳамда эшикларни тўлиқ ёпилганлигини назорат қилиш учун орқани кўриш кузгу-ойналари бўлиши;

-автобус ва енгил автомобилларда ўт ўчиргичлар (катта автобусларда 10-12-18 метрларида камида 2 та);

-салон ойналарини синдириб чиқиш учун болғачалар камида 6 та;

-2 тадан ортиқ автобусни хашарчиларни ташишда ҳаракат хавфсизлиги ходими ва АС, АТК нинг маъсул ходими (автосафни) кузатиб бориши;

-автобус ойналарида йўловчилар айниқса ёш болалар қўлларини чиқариб юрмасликлари;

-ёш, мактаб болаларини ташишганда (пахта теримига, экскурсияларга ва ҳ. к.) автобусларда олиб боришда салоннинг олди томонида ва орқасида катта (ота-она ёки ўқувчилар ичидан) маъсул шахсларни тайинланиши ва уларнинг исми-шарифларини ҳайдовчиларнинг йўл варақасига ёзиб қўйилиши;

-йўловчилар томонидан қурол, наркотик моддалар, заҳарли ва ёнувчи юкларни ва бошқа ўрнатилган қоидаларда ман этилган юк ва багажларни ташилиши;

-ҳайдовчилар томонидан тезлик режимини оширмаслиги йўл-ҳаракат қоидаларига катъиян итоат этилишини тасдиқланган ёки белгиланган йўналишларда ҳаракат жадвали асосида ҳаракатланишни ва бошқа яъни 25.04.97й. “Шаҳар йўловчи транспорти тўғрисида”ги ва «Йўл ҳаракат хавфсизлиги тўғрисида»ги қонунларда ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 4.11.03й. №482 сонли “Ўзбекистон Республикасида автомобиль транспортида йўловчилар ва багаж ташиш қоидаларини ҳамда автобусларда йўловчилар ташиш хавфсизлигини таъминлашга

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

доир талабларини тасдиқлаш ҳақидаги қарорида белгиланган қоидаларни бажарилишини;

-Автомобиль транспортида йўловчиларни ташишда меҳнат муҳофазаси”га бағишланган. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлигининг 18.12.01й даги 194 сонли буйруғини бажарилишини ва бошқа қонун-қоидаларда, меъёрий ҳужжатларда белгиланган талабларни бажарилишини. Барча раҳбар-маъсул ходимлар ва ҳайдовчилар томонидан йўловчиларни ташишда бажарилиши шарт.

- Автобусларнинг олди ва орқа пешойналарида “Болалар” ва “пахта терувчилар” деган ёзувлар бўлиши керак.

Айрим ҳолларда юк автомобилларида ҳам йўловчилар (ёрдамчилар солдатлар) ташилади. Бундай ташишларга қўйилган талаблар;

-ҳайдовчининг стажи (ишлаган даври) 3 йилдан кам бўлмаслиги керак;

-йўналишини олдиндан ўрганиб чиқиши;

-ишга чиқишдан олдин ҳайдовчи билан қўшишга инструкция ўтказилиши;

-автомобиль кузовида ёғочдан ясалган (эшиклар) ўриндиқлар бўлиши, улар кузов бортидан 15 см паст бўлиши, 30 см кам бўлмаган суянчиқли бўлиши;

-йўловчилар тикка туриб кетмасликларини олиш учун факат ўриндиқлар сонига қараб одамларни чиқарилиши (1.5 т-9 одам; 2 т-16; 2.5 -3 т-20; 3.5-4.5 т-24; 5-7-30; 7 т дан ошиқ автомобилларда -36 одам);

-чиқиш ва туриш учун зинапоя-нарвонча бўлиши;

-кузов устида тентлар ва чироқлар бўлиши;

-бортларни ёпиш крюклари қўшимча равишда очилиб кетмаслигини олдини олиш учун пўлат симлар билан боғланган бўлиши шарт.

-Ҳайдовчиларни умуман енгил оёқ кийимларида –тапочкаларида ишлаш ҳам ман этилади, чунки ёз мавсумларида тормоз педали қизиб кетади. Шу сабабли айрим ҳолларда ҳайдовчи педални боса олмай қолиб авария қилиб қўйган воқеалар ҳам бўлган, бу эса қўплаб йўловчиларни шикастланишига олиб келган. Юқорида қайд этиб ўтилган қонун, қарор ва меъёрий ҳужжатларда йўловчи ташувчиларга (мулкчилик шаклидан қатъий назар) йўловчиларни ташишда атроф муҳитни сақлаш, ҳаракат ва меҳнат хавфсизлигини таъминлаш, ҳамда юкларни миқдорини, сифатини бузмасликка, йўловчиларнинг соғлиғига, ҳаётига путур етказмасдан

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

ташишларни ташкил этиш вазифалари юклатилган. Бу масала Ўзбекистон Давлат стандартларида ҳам ўз ифодасини топган.

Худди шуларга ўхшаш талаблар йўловчилар олдига ҳам қўйилган:

-маст холда автомобилларни миниш;

-ифлос либос-кийимлар билан ва бошқа йўловчиларига зарар етказадиган қўл багажи билан автобус салонларига, енгил автомобилларига чиқишлари (минишлари) ман этилади.

Юкларни ташиш қоидалари.

Бу ерда биринчи навбатда юкларни юклаш ва туширишда меҳнат муҳофазаси-меҳнат хавфсизлигини таъминлашда уларнинг майдончалари, механизмларининг техник ҳолати, юкловчиларнинг меҳнат фаолияти (стропольшик, таколажчилар маҳорати) асосий ўрин эгаллайди. Юклаш ва тушириш майдончаларининг ўлчами автомобиллар ҳаракатига, сонига ва ишларнинг унумдорлик билан ишлашига мос келиши керак. Мисол ўзигаъдарар машиналар сонини аниқлашда юк ортадиган эскаватор ёки тўкиладиган юкларни юклайдиган "Погрузчик"ларнинг чўмичининг ҳажмига қараб аниқланади.

Кириш йўллари қаттиқ қоплама билан ёки текисланиб бульдозор билан зичланган бўлиши, ёзда чанг пайтларда (корверларда) йўлларга вақти-вақти билан сув сепилиб турилиши керак. Йўлларнинг кенглиги 6.2 метр икки томонлама ҳаракатда, 3.5 метр бир томонли ҳаракатда, юклаш вақтида автомобиллар ораси 1.5 дан кам бўлмаслиги керак. Тушириш вақтида биноларёки тротуарлар ораси 0.5 тўхтатиш бруслар албатта бўлиши шарт. Автомобилнинг орқа ғилдирагини тўхтатиб қолади. Ҳаракатни бошқариш умумий қабул қилинган белги ва кўрсаткичлар билан амалга оширилади.

Ушбу талабларни АТК, ходимлари майдончаларни тайёрлигини текшириб, ҳамма талаблар бажарилгандан кейин автомобилларни юк берувчи ва юк олувчи мижозларига юборади. Агарда ҳайдовчи ва юкни кузатиб борувчи юкловчи, туширувчи шахслар хавфли вазиятга тушиб қолса, (кузовда жой бўлмаса), майдончаларда (йўлларни) бузилиши, юклаш-тушириш механизмлари меҳнат хавфсизлигига мос келмаса қолмай, ҳайдовчи ишини тўхтатиб АТК га хабар қилади, агар буни иложи бўлмаса (хизмат сафида бўлса) юк берувчи ёки олувчини огоҳлантириб ташишни тўхтатади. Кечкурунлари майдончалари ёритилган бўлиши

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

керак. Хайдовчи кечаси харакат қилганда эҳтиёткорлик чораларини кўриш керак. Агарда қаттиқ туман бўлса қор ва ёмғир ёқса хайдовчи харакатини тўхтатиб йўлни ўнг чеккасига чиқиб қизил чироқларни ёки 20 метр нарида олов ёқиб орқадаги хайдовчиларга сигнал бериб туриши шарт. Автомобилларга тиркама прицеп уланганда ҳам эҳтиёткорлик чораларини кўриш керак. Тиркамани улашда хайдовчи, уловчи ва сигнал берувчи ишчилар қатнашишлари лозим. (Айниқса катта автопоездларда М-Бенз, МАЗ, КАМАЗ автомобилларига улашда, улар ярим тиркама дейилади.)

Автомобиллар тоғли ерларда ишлатилса қуйидагилар амалга оширилади:

- хайдовчилар билан қайта инструктаж ўтказилади;
- уларни трасса билан шахсан таништириш;
- таянчиқ, башмак (ғилдиракларни ушлаб турувчи тўсиқлар), буксир қилиш учун қаттиқ улангич (сцепка)лар билан бутланган бўлиши шарт.

Ёнғин хавфсизлиги

Меҳнат ҳавфсизлигини муҳим кўрсаткичларидан бири ёнғин хавфсизлигига риоя қилишдир. Автобусларда ўт ўчириш мосламаси бўлиши муҳим аҳамиятга эгадир. Ўт ўчириш воситаларини турлича хиллари бўлади. Кимёвий кўпикли ўт ўчиргичлар қаттиқ ва суюқ моддалар ёнғинини ўчириш мақсадида фойдаланилади. Уларга ОП-10, ОП-9ММ ўт ўчиргичлари киради. Уларнинг ишлаш вақти кўпик карралиги 5 га тенг бўлганда 60 сек. Баллонлар ҳажми 8,7 ва 9 л. Зарядлари ишкорли ва кислотали қисмдан иборат. Ишкорли қисми – 450...460 гр. бикорбанат натрий ва қизилмия илдизи экстрактининг сувдаги аралашмасидан, кислотасли қисми – 15 гр. олтингугурт ва 120 гр. дан ортик олтингугурт кислотасининг сувдаги аралашмасидан иборат. Бу ўт ўчиргичларнинг корпуси фойдаланилгандан 1 йил утгач 2 мПа босим остида синалади. (бир партиядagi ўт ўчиргичларнинг 25%). Икки йилдан кейин эса – 50%, уч йилдан кейин эса 100% ўт ўчиргичлар синовдан ўтказилади.

Углекислотали-бромэтилли ўт ўчиргичларга ОУБ-3А ва ОУБ-7А лар киради. Уларнинг ҳажми 3,2 ва 7,4 л бўлиб, бромэтил ва углекислота аралашмаси билан зарядланади. Бу маркадаги кул ўт ўчиргичларини таъсир этиш вақти – 35 сек, узатиш узунлиги 3,0-4,5м.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

ОП-10А ўт ўчиргичи ишқорли металллардаги (натрийли, калийли) ҳамда ёғоч ва пластмассалардаги ёнгинларда ишлатилади.

СИ-2 кучма ўт ўчиргичи нефт махсулотлари, металлоорганик бирикмалар ва шу каби бошқа моддалар ёнишини ўчиришда, СЖБ-50 ва СЖБ-150 ўт ўчиргичлари ток таъсиридаги электр қурилмалар ёнгинини ўчиришда ҳамда аэродром хизматидаги ўт ўчириш машиналарини жихозлашда ишлатилади.

Ўт ўчириш қурилмалари ёнгинни бошлангич фазада тулик бартараф этиш ва ёнгин булинмалари келгунча ёнгин таркалишини чеклаш мақсадида ишлатилади. Улар стационар, ярим стационар ва кучма булади. Зарядловчи моддаларнинг тури ва таркибига кўра эса сувли, бугли, газли (углекислота), аэрозол (галоид углеводород), суюкликли ва қуқунли бўлиши мумкин.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Атроф муҳит муҳофазаси

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

АТРОФ МУХИТ МУХОФАЗАСИ.

Президентимиз И.А.Каримов экологик муоммолар тўғрисида сўз юритиб, “Экологик ҳавфсизлик муоммоси аллақачонлар миллий ва минтақавий доирадан чиқиб, бугин инсониятнинг умумий муоммосига айланган” деган эди.

Жаҳон кўламида жадал суратлар билан кечаётган фан техника инқилоби одамларнинг меҳнат шароити, турмиш даражаси яқшиланишига ижобий таъсир этиши билан бирга у туғдирган экологик ўзгаришлар, ўз навбатида инсониятга, уни ўз бағрида сақлаётган она табиатга асоратли таъсир кўрсатмоқда.

Транспорт воситаларининг экологик жиҳатидан хавфсизлиги деганда, уларнинг атроф-муҳитга ва инсонлар соғлигига зарарли таъсирин камайтиришга қаратилган хусусиятлар ва тадбирлар мажмуаси тушунилади.

Ҳозирги пайтда транспорт воситаларидан ажралиб чиқаётган зарарли чиқиндиларнинг атмосферага тарқалишини камайтириш энг долзарб муаммолардан бирига айланди.

Ҳозирги кунда атроф-муҳит муҳофаза қилиш ва экологик масаласи энг катта муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади. Экология ва атроф-муҳит муҳофазаси бутун дунё жамоатчилиги диққат марказида бўлиб, катта нуфузли ташкилотлар шу устида иш олиб бормоқда. Кейинги пайтларда фан илм-техника, ишлаб чиқариш саноати ва ҳалқ хўжалигининг бошқа тармоқлари тез ривожланиши туфайли атмосфера ва атроф муҳитга турли хил зарарли газ ва саноат чиқиндилари чиқарилмоқда. Бу эса табиий шароитни ўзгариши ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини камайиб боришига, иқлим шароитларини ўзгаришига қолаверса инсон ҳаёти учун салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу барча илмий муҳандис техник ходимлар, катта давлат арбоблари ва ҳуқуқ органлари, қолаверса бутун инсоният олдида атроф муҳит муҳофазаси, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, зарарсиз ишлаб чиқаришни жорий этиш, келажак авлодларга барча неъматларни тўғри ва тоза етказиб бериш тадбирларини кўндаланг қўяди.

Атроф-муҳитга зарарли чиқиндиларни чиқарувчи саноат корхоналари орасида автотранспорт корхоналарининг ҳам улуши каттадир.

Ўзбекистон давлатимизда актуал экологик муоммоларни таҳлил қилиб чиқсак, бу муоммоларни пайдо бўлиши ва ривожланиши сув, ер, биологик ресурслардан нотўғри фойдаланиш ҳамда иқлим, тарихий социал иқтисодий шароитлардан келиб

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Ҳужжат	Имзо	Сана		

чиқади. Ҳозирги кунда республикамизда энг катта регионал экологик муоммолардан бири бу орол денгизи муоммоси бўлиб, бутун дунё жамоатчилиги диққатида турибди.

Автотранспортнинг атроф-муҳитга таъсири республикамизда ҳам тўлалигича ўрганилмаган. Аниқ ва ишончли тасавур олиш ва муоммоларни ечиш мутахасис ва олимларимиз томонидан ката изланишларни талаб қилади.

Ҳар доим ўсиб бораётган автомобил парки инсониятга фақатгина қулайлик ва камфорт олиб кела қолмай балки экология бўйича кўп муоммоларни келтириб чиқармоқда.

Булар йул транспорт ҳодисалари, атроф-муҳитни ифлослантириш, ер майдонларини эгаллаб туриш ва бошқалар.

Ўзбекистонда ер ресурсларидан унумли фойдаланиш иқлим, сув, биологик ресурсларни ва уларнинг мураккаб таркибига таянган.

Автомобилларни салбий оқибатларини бутунлай йўқотиб юбориш мумкин эмас. Шунинг учун ката чегаралаш ва мумкин қадар созлаш лозим.

Инсоният ҳаёти уни ўраб турган табиий муҳит билан узвий боғлиқ бўлиб, буни тасдиқлайдиган манбалар ҳар қадамда учраб туради.

Фан – техника инқилоби шароитида табиат бойликларидан кенг миқёсида фойдаланиш ҳамда атроф-муҳитни ифлослантирувчи саноат ва маиший чиқиндиларнинг ортиши инсоннинг табиатга кўрсатаётган умумий салбий таъсирини кескин кучайтиради. XX асрнинг иккинчи ярмида табиатни муҳофаза этиш глобал муаммога айланди. Инсоният маданияти ва цивилизация тақдири худди ана шу муаммони ҳал этишга кўп жихаттан боғлиқдир. Табиатнинг софлиги учун курашишига кенг меҳнаткашлар оммаси талаб этилмоқда ва турли жамоат ташкилотлари ташкил этилмоқда. Уларнинг аъзолари турли идеалларни тарғиб этишиб, уларнинг барчаси сайёрамиздаги ҳаёт учун маъсул эканини чуқир ангашади ва шунинг учун ҳам уни, улар фаол химоя қилишга ҳамиша тайёрдирлар.

Заҳарли чиқинди газларнинг атмосферага тарқалиб кетишини камайтирувчи бир қанча усуллар, тадбирлар ва конструктив ечимлар мавжуд бўлиб, улар орқали экологик хавфсизликни таминлаш катта маблағ ва узок муддат давом этадиган жараённи талаб этади.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Бизнинг фикримизча транспорт воситалари билан боғлиқ экологик муаммоларни ҳал қилишнинг учта асосий йўналиши мавжуд:

1. Ёнилғининг сифатини ошириш ва унинг бошқа турларидан фойдаланиш;
2. Заҳарлилик даражаси кам бўлган двигателларни қўллаш;
3. Заҳарли чиқиндиларни зарарсилантирувчи мосламаларни яратиш;

Ёнилғининг истиқболли турлари ҳисобланган синтетик спиртлар (метанол ва этанол), аммиак ва водород газларининг ишлатилиши туфайли чиқинди газларнинг заҳарлилик даражаси 2-3 марта камаяди.

Айниқса водород юқори энергияга эга бўлиб, атроф - муҳитга деярли зарар етказмайди. Водородни сувдан электролитик усул билан ажратиб олиш мумкин. Водород қўлланган двигателнинг сиқиш даражаси камаяди ва автомобилнинг тортиш-тезлик хусусияти бироз пасаяди. Бундан ташқари водород бензиндан анча қиммат туради, ёниб кетиш ва портлаш хавфи юқори ҳамда суюқ водород сақланадиган идиш ҳажми бензин идишидан 3-4 марта каттароқ жойни эгаллайди. Шунга қарамадан ушбу ёнилғи двигател деталларнинг ейилишини ва мой сарфини камайтиради.

Газсимон сиқилган ва суюлтирилган газларнинг экологик ва иқтисодий жиҳатидан самарадорлиги илмий жиҳатдан исботланган.

Улар бензинга нисбатан 2,5 – 3 баробар арзон бўлиб, заҳарли газлар; углерод оксиди 4-5, азот оксиди 1,5-2 ва углеводородлар 1,1-1,4 баробар кам ажралиб чиқади. Камчилиги шуки, двигател қуввати 7...12% камайиб кетади ва юқори хавфсизлик чора – тадбирларга риоя этишни талаб этади.

Бензин ёнилғиси таркибига қўшиладиган марганец асосидаги ЦТМ антидетанатори қўрғошинга қараганда 50 марта кам заҳарлидир. Унинг ёнилғи таркибидги 2% қўшилмаси А-76 бензини октан сонини 5-7 бирликка оширади.

Бензин ёнилғиси билан ишлайдиган двигателларда 12% сув эмулсиясидан фойдаланиш натижасида чиқинди газлар таркибидаги углеводород оксиди 2 марта камаёди. Бироқ сувни эмулсия кўринишида сақлаш, айниқса паст хароратларда катта қийинчиликлар туғдиради.

Дизелларда цетан сони юқори бўлган ёнилғидан фойдаланиш азот оксиди ва углеводородларнинг ажралиб чиқишини камайтиради.

Экологик жихатдан бир қадар зарарсиз бўлган газ турбинали ва ротор двигателлар бошқа бир қатор камчиликлари туфайли автомобилларда кам қўлланилмоқда. Жумладан, уларнинг таннархи юқори, ёнилғини кўп сарфлайди, юқори қувватга секин кўтарилади, корпус элементларининг зичланиши таъминланмаган ва ҳаказо.

Гибрид двигатели иккита мустақил энергия манбаидан (ички ёнув двигатели ва электродвигател) ташкил топган бўлиб, икки режимда (шаҳар ташқариси ва шаҳар ичида) ишлайди. Ушбу тадбир газларнинг захарлилиги ва шовқинни қисман йўқотиш (электродвигател режимида) чорасини ҳал этади. Бироқ қўшалок двгател конструкцияси анча мураккаб ва ишлаб чиқариш таннархи юқори.

Электромобилларда ёнилғи ишлатилмаганлиги туфайли атроф-мухитга деярли зарар етказилмайди, паст шовқин билан ишлайди ва қулай бошқарилади, тортиш хусусиятлари ҳам нчки ёнув двигателига қараганда яхшироқ бўлиб, мураккаб трансмиссияни талаб этмайди, бироқ электр энергиясини ишлаб берувчи манбанинг йўқлиги учун бундай автомобиллар кам ишлаб чиқарилмоқда.

Инерция ҳосил қилувчи маховиклардан фойдаланиш ҳам экологик зарарсизликни таъминлайди, лекин фақат маховикнинг кинетек энергияси автомобилнинг узок масофани босиб ўтишга имкон бермайди.

Двигател цилиндрларидан ажралиб атмосферага чиқиб кетиши лозим бўлган чиқинди газларнинг захарлилик даражасини камайтириш ёки уларни қўшимча мосламалар ёрдамида ушлаб қолиб, кейин зарарсизлантириш муаммоси турли хил йўллар билан ҳал этилмоқда. Жумладан, сўндиргичдан олдин каталитик нейтрализаторнинг қўлланилиши углеводород оксидини 80 % га, азот оксидини 30 % га, углеводородларни эса 70 % га камайтиради. Катализаторлар сифатида палладий, радий, рутений, мис оксиди, хром ва никел оксидлари ишлатилади.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Хужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		

Бундан ташқари, ишлатилган газларни киритиш трубасига қайтариш (рециркуляция) ҳам азот оксидини 2 марта камайтиради.

Юқорида қараб чиқилган барча чора тадбирлар қайсидир жиҳати билан чекланганлиги учун, улардан бевосита транспорт воситаларининг кунлик эксплуатация жараёнларида фойдаланиб бўлмайди.

Шунинг учун ҳам, автомобилларнинг кун сайин янгиланиб турган ва эскидан ишлатилиб келиётган модификацияларидан самарали фойдаланиш учун уларнинг экологик хавфсизлигини бевосита транспорт жараёнида таъминлаш амалий жиҳатдан муҳимдир.

Бунинг учун шаҳар ичидаги серкатнов кўчаларда турли-хил режимлар билан ҳаракатланувчи транспорт воситалари динамик хусусиятларининг экологик кўрсаткичларга таъсирини илмий жиҳатдан ўрганиш натижасида қайси бир тадбирни қўллаш кўпроқ самара беришни аниқлаб беради.

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Хулоса

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Хулоса

Мен битирув малакавий ишимда Қарши шаҳар 11- сонли «Қарши ЙПХ маскани-Қарши компьютер коллежи» автобус йўналишида пассажирлар ташиш ишини таҳлил қилиш ва уни такомиллаштириш» мавзуси берилган эди.

Мен мана шу мавзу асосида битирув олди амалиёти ва битирув малакавий ишини бажариш давомида «Қарши ЙПХ маскани-Қарши компьютер коллежи» йўналиши бўйича қатнаётган дамас автомобилларини ҳаракатланишини ўрганиб ҳисобий ишларини амалга оширдим. Ушбу йўналишда Исузу автобусларини ҳаракатини йўлга қўйиш таклифини киритиб, унинг бизнес режасини ишлаб чиқдим.

Исузу автобуси йўловчилар замонавий автобус бўлиб йўловчилар учун барча қулайликларга эга.

Исузу автобусининг ҳаракатланиши давомида тез юриши, ёнилғи тежамкорлиги, йўлларда ҳаракатланиш ҳавфсизлигига жавоб бериши билан ажралиб туради.

Ушбу ҳисобий натижалар бўйича график чизма қисмларини ишлаб чиқдим. Бунда дастлаб ҳаракатланиш тасвири бўлиб бу тасвирда Қарши ЙПХ масканидан Қарши компьютер коллежигача бўлган йўл харитаси келтирилган. Иккинчи график чизмамда йўловчилар оқими эпюраси келтирилган бўлиб бунда йўловчиларни аниқ белгиланган вақтда ҳаракатланаётган автобусга миниб тушиши учун қулайлик туғдиради.

Кейинги график чизмамда Исузу автомобилнинг техник тавсифи келтирилган. Йўловчиларнинг оқим бўйича ҳаракатланишида иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари келтирилган бўлиб, бунда автомобилларнинг сарф-ҳаражатлари ва олинаётган фойдаси кўрсатилган.

Ҳайдовчилар ҳаракатланиш йўналиши орқали ҳаракат қилаётганда албатта йўл ҳаракати қоидаларига амал қилган ҳолатда транспорт воситаларининг эксплуатация қилиш ҳолатларига ҳам эътибор беришлари шу билан биргаликда ҳайдовчининг малакасига ҳам боғлиқ эканлигини ҳисобга олиши зарур деб ўйлайман.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

Фойдаланилган Адабиётлар

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “Баркамол авлод йили” давлат дастури - Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Каримов И.А. Жахон молиявий-иктисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: 2009.-
3. Каримов И.А «Ўзбекистон буюк келажак сари», Т., 1998 й.
4. Б.А. Хўжаев «Автомобилларда юк ва пассажирлар ташиш асослари». Т.: «Ўзбекистон», 2002
- 5.Б.А. Хўжаев «Автомобил транспорти иктисодиёти» Т.:1992
- 6.Л.Л.Афанасьев, С.М.Цукерберг «Автомобильные перевозки», М.: «Транспорт», 1984
- 7.Н.Арифжанова, М.Ёқубов «Автомобилларда юк ва пассажирлар ташиш асослари». Т.: «Фан», 2007
- 8..М.С.Ходош. Грузовые автомобильные перевозки. Москва, Транспорт 1986
9. В.С.Мун. «Пассажирские автомобильные перевозки». Т.: «Укитувчи», 1990
10. М.Д.Блатнов. «Пассажирские автомобильные перевозки» М.: «Транспорт», 1983
11. И.В.Спирин. “Организация и управление пассажирскими автомобильными перевозками”. М.: АСАДЕМА, 2003
12. Крамаренко Г.В. «Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш», Тошкент-1998-йил.
13. «Ўзбекистон Республикаси автомобил транспорти ҳаракатдаги таркибининг техник хизмати ва таъмири ҳақидаги Низом» Тошкент, «Ўзавтотранс» корпорацияси 1998-йил.
14. О.Х.Хамракулов, О.Адилов, Т.Абдуазизов, М.Рахматуллаев
«Битирув малакавий ишени» бажариш бўйича ўқув қўлланма. Жиззах 2005 й.
15. Напольский Г.М. «Технологическое проектирование АТПиСТО» учебник для вузов. Москва, Транспорт, 1985-год.
16. Афанасьев Л.Л. и др. Гаражи и станции технического обслуживания автомобилей. Москва, Транспорт. 1980-год.
17. Положение о техническом обслуживании и ремонте подвижного состава автомобильного транспорта Республики Узбекистан -Ташкент: корпорация «Узавтотранс»- 1996 г.
18. Б.Н.Суханов, И.О.Порзўх, Ю.Ф.Берарев «Технологическое обслуживание и ремонт автомобилей», пособие по дипломному проектированию. М. Транспорт, 1991г. стр 67..77.

					01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00	Лист
Узг	Лист	№ Хужжат	Имзо	Сана		

19. Салов А.И. «Охрана труда на предприятиях автомобильного транспорта». Учебник для студентов автомобильных вузов, 3 изд., переработанная и доп. М, Транспорт 1985г.

20. О.Ҳ.Ҳамракулов, Ш.П.Магдиев, Т.Абдуазизов, М.Рахматуллаев, О.К.Адилов, Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш йўналиши талабалари учун Битирув малакавий ишени бажариш бўйича ўқув кўлланма, ЖизПИ 2005 йил.

21. Сиддиқназаров Қ, Мусажонов М, Асатов Э, Қодиршоев Т, Ҳамракулов О ва бошқалар «Транспорт воситалари корхоналарининг ишлаб чиқариш техника базалари» Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш йўналиши талабалари учун ўқув кўлланма, ТАЙИ 2005 йил.

22. Положение о техническом обслуживании и ремонте подвижного состава автомобильного транспорта Республики Узбекистан – Ташкент: корпорация “Узавтотранс”- 1996 г.

23. Сайдаминов С.С. Решение вопросов охраны окружающей среды в курсовом и дипломном проектировании, Учебное пособие для студентов вузов Ташкент ТашПИ, 1989-г.

24. А.Қ.Қодиров, А.М.Турсунов. Иқтисодиёт назариясидан атамалар ва тушунчалар. Тошкент 2000-й.

25. Кукин П.П. и др «Безопасность жизнедеятельности. Безопасность технологических процессов и производств (охрана труда)» Учебное пособие для студентов ВУЗов, техникумов и колледжей. Изд «В сшая школа»1999

26. www.rambler.ru

27. www.ziynet.uz

28. www.google.ru

29. www.tadi.uz

30. www.gov.uz

31. www.samavto.uz

					<i>01.07.БМИ 597/т 03.05.07.00</i>	<i>Лист</i>
<i>Узг</i>	<i>Лист</i>	<i>№ Хужжат</i>	<i>Имзо</i>	<i>Сана</i>		